

FRITS VAN OOSTROM SCHREEF EERSTE DEEL VAN EEN NIEUWE LITERATUURGESCHIEDENIS

Impresario van Middeleeuwse teksten

De gemiddelde Nederlander heeft er nog nooit van gehoord, maar hele generaties neerlandici werden er groot mee: de literatuurgeschiedenis van Knuvelder. Ruim vijftig jaar na deze 'literatuurbijbel' is het tijd voor een nieuw standaardwerk. Eentje die niet alleen interessant is voor wetenschappers. Prof. dr. Frits van Oostrom schreef het eerste deel van de *Geschiedenis van de Nederlandse Literatuur*. Door Ellen Stikkelbroeck

Het *Handboek tot de geschiedenis der Nederlandse letterkunde* van G.P.M. Knuvelder (1902-1982) is al een halve eeuw een instituut voor Neerlandici. Het vier delen tellende boekwerk dat werd uitgegeven tussen 1948 en 1953 pretendeerde de gehele Nederlandse literatuurgeschiedenis in kaart te brengen. Voor vele generaties studenten Nederlands was de 'literatuurbijbel' verplichte kost. Maar hoewel het nog altijd een knap staaltje vakwerk is: na zoveel jaren is de wetenschap wel toe aan iets nieuws.

Vandaar dat de Nederlandse Taalunie in 1997 het initiatief nam voor een nieuwe literatuurgeschiedenis. Onder hoofdredactie van dr. A.J. Gelderblom (Universiteit Utrecht) en prof. dr. A.M. Musschoot (Universiteit Gent) werken negen prominente wetenschappers en 26 redacteurs uit Nederland en Vlaanderen aan een zevendelige reeks die de literatuurgeschiedenis behandelt van de eerste tekst tot aan de literatuur van 2005. De boeken zijn niet alleen bedoeld voor wetenschappers, maar ook voor de gemiddeld geïnteresseerde literatuurlezer. Het eerste en laatste boek zijn nu klaar.

„De laatste herziene versie van Knuvelder is van 1970. Sindsdien is de wetenschappelijke kennis van de Middeleeuwen geweldig gegroeid”, zegt prof. dr. Frits van Oostrom, die het eerste deel van de nieuwe literatuurgeschiedenis *Stemmen op schrift (Middeleeuwen I tot 1300)* schreef. „Enerzijds proberen we met de nieuwe literatuurgeschiedenis een synthese te geven van die nieuwe kennis. Anderzijds is er ook een cultureel motief voor dit nieuwe werk: het is van belang dat de samenleving in gesprek blijft met het literaire verleden. Als je niet af en toe laat zien hoe mooi, curieus of interessant die oude teksten zijn, dan vergeten we ze. Dan liggen ze nog wel in de bibliotheek, maar niemand die er nog naar omkijkt. Volgende generaties moeten er ook contact mee blijven houden, anders gaan ze verloren.”

Van Oostrom denkt dat een nieuwe literatuurgeschiedenis een tolk kan zijn tussen de huidige mens en de oude teksten. „Die oude teksten zijn natuurlijk niet voor ons geschreven, maar je kunt wel een soort verstandhouding hebben met die teksten.”

De literatuurwetenschap is de

afgelopen decennia behoorlijk veranderd. Allereerst zijn er - wat betreft de Middeleeuwen - een aantal nieuwe vondsten gedaan. Door die nieuwe bronnen kan de kennis worden verrijkt. Maar het is vooral de benadering van de bronnen die is veranderd. In de tijd van Knuvelder was er een immanente manier van omgaan met literatuur. Literaire werken stonden op zichzelf, zo vond men. „Wie ze las, hoe ze functioneerden en zelfs wie ze had geschreven, bleef eigenlijk buiten beschouwing”, aldus Van Oostrom.

Inmiddels is dat beeld veranderd. Teksten staan voor de hedendaagse wetenschapper niet op zichzelf, maar functioneren in een historische context. „Er is nu veel meer oog voor de relatie tussen de tekst en zijn omgeving. In mijn boek gaat het wel degelijk om de Middeleeuwse teksten, maar er is ook aandacht voor de manier waarop ze werden gebracht en opgeschreven en hoe de handschriften eruit zagen”, aldus Van Oostrom.

Bij Knuvelder zijn slechts een paar internationale teksten vermeld. „Hij was toch vooral Neerlandicus. Onze generatie is Mediëvist. We weten tegenwoordig wat de Middeleeuwen betreft veel meer over wat er in de Franse, Engelse en Duitse literatuur gebeurde. Daardoor kunnen we de plaats van de Nederlandse literatuur binnen Europa veel duidelijker aangeven.”

Kort gezegd is de literatuurwetenschap historischer geworden dan die ten tijde van Knuvelder was. „Zo'n veranderde optiek is heel normaal. Je ziet vaak slingerbewegingen; kijk maar naar het middelbaar onderwijs. Wij kijken nu anders naar literatuur dan Knuvelder en zo zal een nieuwe generatie ook weer andere aspecten benadrukken.”

Vertrouwen

Van Oostrom is tien jaar bezig geweest met het eerste deel van de literatuurgeschiedenis. Hij kreeg daarbij grotendeels de vrije hand. „Er is globaal overleg geweest tussen de auteurs en de hoofdredactie over bepaalde principes waaraan de boeken moesten voldoen. Zo heeft de literatuurgeschiedenis een verhalend karakter en is het geen encyclopedie. En er moest aandacht zijn voor de context. Maar uiteindelijk heeft men ons het vertrouwen gegeven dat we wel

wisten wat we deden.”

Frits van Oostrom was voor het eerste deel van de literatuurgeschiedenis verantwoordelijk voor alle teksten tot aan 1300. „Er zijn ontzettend veel gegevens, maar het overgrote deel daarvan is al heel lang bekend. Voor dit boek heb ik nauwelijks nieuwe bronnen gevonden, maar ik heb nieuwe dingen uit de bekende teksten gehaald.”

Belangrijk vooraf is natuurlijk wat er wel en wat er niet behandeld kan worden. Wie vijfhonderd jaar literatuurgeschiedenis in één boek moet samenvatten, kan immers niet alles beschrijven. Laat staan dat hij een volledig overzicht heeft. „De totale geschiedenis is voor één persoon nauwelijks te overzien”, erkent Van Oostrom. „Maar bij mij is het al minder lastig dan bij Hugo Brems die het laatste deel van de literatuurgeschiedenis heeft geschreven. Uit de periode 1945 tot 2005 zijn er zeer veel meer teksten en auteurs bekend dan uit de Middeleeuwen. Brems moest dus écht beknopt zijn.”

Wat er in elk geval wél in de literatuurgeschiedenis moest komen was voor Van Oostrom vrij snel duidelijk. „Bekende teksten die men verwacht, moeten er in. De werken uit de canon komen uitvoerig aan bod. Het is niet zo dat ik per definitie alleen die teksten uitgebreid behandel, maar zeker óók. Anders zijn mensen teleurgesteld. Teksten als *Van den vos Reynaerde* en *Karel ende Elegast* zijn niet voor niets zo beroemd. Die hebben ook iets extra.”

Globaal is er een verdeling te maken in A-, B- en C-teksten, al naargelang de belangrijkheid van de tekst. De A-teksten heeft Van Oostrom uitvoerig behandeld, de B-teksten bestaan zo twee à drie bladzijden en de C-teksten worden kort genoemd. De verdeling ging heel natuurlijk. Een bewuste afweging wat betreft de categorie en welke teksten daartoe behoorden, heeft Van Oostrom niet gemaakt. Uiteindelijk is er een mix ontstaan tussen beroemde werken en teksten „die alleen de specialist kent”.

Dat hij daarbij soms uitvoerig is ingegaan op teksten die hem zelf aan het hart liggen, geeft hij eerlijk toe. „Natuurlijk heb je als wetenschapper ook je lievelingen. Neem nu het *Luiks diatessaron*. Dat is een vroeg-Nederlandse bijbeltekst; een evange-

lie. Die is een factor geweest in een hele grote internationale wetenschappelijke discussie. Daar ben ik vrij uitvoerig op ingegaan. Ik vond het gewoon heerlijk om daarover te vertellen en ik geef onmiddellijk toe dat dat ook korter had gekund.”

Persoonlijk

Van Oostrom is van mening dat elk deel uit de literatuurgeschiedenis een persoonlijk boek is van de desbetreffende auteur. „Ik ben zelf nu het deel van Brems aan het lezen en dat is toch heel anders dan dat van mij. En iemand anders zou mijn deel anders schrijven. Hoewel de boeken natuurlijk wetenschappelijk gefundeerd zijn en zijn geschreven op basis van gedetailleerde aantekeningen, is de toon per boek anders. Ik denk bijvoorbeeld dat ik wat guller ben om te zeggen dat iets prachtig is dan bijvoorbeeld Brems. Maar de schrijvers over wie hij het heeft, lopen allemaal ook nog rond. Voor Middeleeuwse teksten ben je toch een soort impresario.”

Als een echte impresario kan Van Oostrom enthousiast vertellen over de teksten. Neem nu *Van den vos Reynaerde*, het welbekende verhaal over een vos die alle andere dieren in de maling neemt met zijn vossenstreken. „De structuur van ‘De Reynaerd’ heeft ook nog trekken van de moderne roman!”, stelt Van Oostrom. Aan het verhaal heeft hij in zijn boek wel twintig pagina's gewijd. „Ik stel onder meer de vraag waarom we dat verhaal zo goed vinden. Het is komisch, zo'n vos die anderen in de maling neemt, maar daarom is het nog geen grootheid. Ik probeer aan te wijzen waarom hij nou zo goed is.” Van Oostrom laat er in zijn boek een uitgebreide analyse op los. „Bij belangrijke literaire werken moet je de teksten ook als literatuur laten gelden. Ze zijn niet alleen illustratiemateriaal bij een algemeen verhaal over de Middeleeuwen.”

Om de analyses interessant te houden voor een breder publiek, is het geheel toegankelijk geschreven, zo meent Van Oostrom. „De ritmiek van een boek is daarbij belangrijk. Je moet af en toe een nieuwe weg inslaan. Ook moet je variëren in moelijkheid, dus niet alle zware kost achter elkaar zetten. Ik gebruik wel lange zinnen, maar ze lezen hopelijk lichtvoetig. Een zekere scholing wordt van de lezer wel

verondersteld, maar de literatuurgeschiedenis is echt niet alleen voor universitaire mensen. Je kunt over moeilijke dingen moeilijk schrijven, maar ook gemakkelijk."

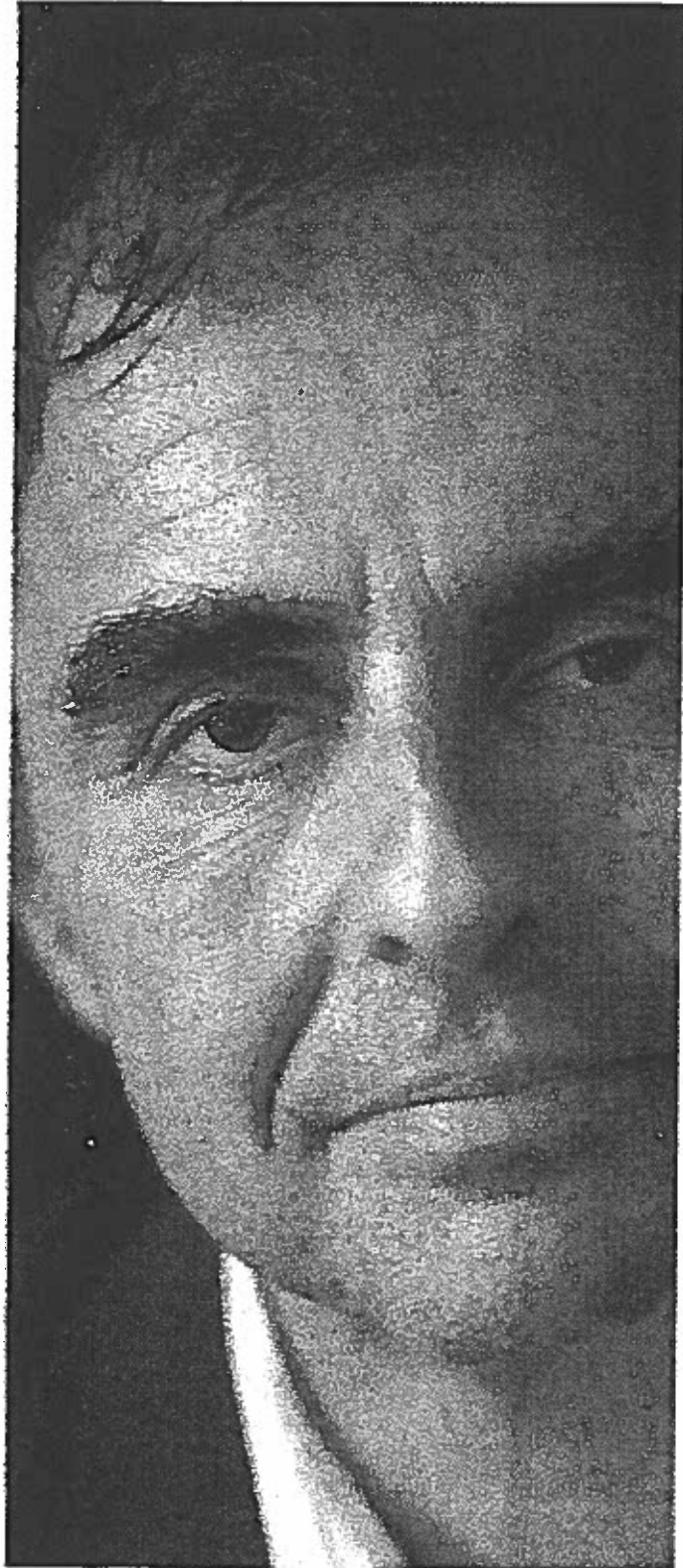
Of de nieuwe analyses en beschrijvingen in zijn werk zullen leiden tot een hernieuwde belangstelling voor de primaire historische teksten, zoals die van Hadewijch of Jacob van Maerlant, is natuurlijk nog de vraag. „We zullen zien. Dat zou ik heel mooi vinden, maar het hoeft niet per se. Wat dat betreft is mijn boek ook leesvervangend. Een Hadewijch is héél erg moeilijk. Mensen mogen verwachten dat een literatuurgeschiedenis betrouwbaar is. Als ze een hoofdstuk uit mijn boek lezen, hebben ze toch al heel veel informatie."

Duidelijk is dat het boekwerk geen functie heeft van encyclopedie. De literaire teksten worden in min of meer chronologische volgorde behandeld in vijf grote hoofdstukken. Doordat er een uitgebreid register aan is toegevoegd, zijn teksten wel snel terug te vinden. „Maar als je wilt weten hoeveel verzen een werk nu eigenlijk heeft, dan zul je dat niet altijd terugvinden. Dat soort feiten is tegenwoordig ook snel op internet op te zoeken en in een literatuurgeschiedenis dus iets minder nodig."

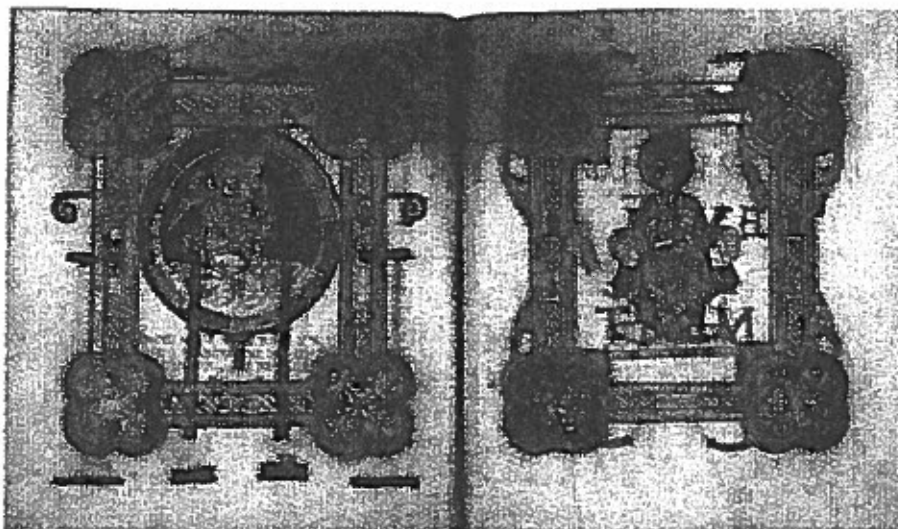
Spanningsboog

Nu het eerste en laatste deel van de Geschiedenis van de Nederlandse Literatuur klaar zijn, is de finish voor Van Oostrom nog niet in zicht. Hij tekent ook voor het tweede boek uit de zevendelige reeks, over de periode 1300 tot 1400. „Een paar maanden geleden zag ik daar tegenop. Ik ben tien jaar bezig geweest met het eerste deel en het is wel eens moeilijk tien jaar lang de spanningsboog erin te houden. Wat dat betreft zou ik wel eens wat luchtigers willen. Maar inmiddels heb ik er heel veel zin in."

Het tweede deel laat als het goed is niet zo lang op zich wachten als deel één. „Het eerste deel van de afgelopen tien jaar betrof de documentatie van het geheel; ook van deel twee. Het materiaal heb ik dus allemaal al. Het moet alleen nog worden geschreven. Ik denk dat het over drie à vier jaar wel klaar is. Als men nu van dit eerste deel zegt: 'dat is mooi', dan zal me dat vliegens geven."

Prof. dr. Frits van Oostrom: „Bekende teksten uit de canon moeten in een literatuurgeschiedenis. Anders zijn mensen teleurgesteld.” Foto: Peter Boer

In *Stemmen op schrift* gaat het om de Middeleeuwse teksten, maar er is ook aandacht voor de manier waarop ze werden opgeschreven en hoe de handschriften eruit zagen. Kleurige illustraties laten zien hoe rijk versiert de handschriften in die tijd waren.
Illustraties: Uitgeverij Bert Bakker

